

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

Geliş Tarihi:02.04.2018

Kabul Tarihi:21.04.2018

Sayfa:562-588

ISSN: 2147-8872

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE TÜRKÇE BİTKİ ADLANDIRMALARI -1: YIYECEK-İÇECEK OLARAK KULLANILAN BİTKİLER

Serdar Bulut*

Özet

Uygurlar, 8. yüzyılda Göktürk İmparatorluğu'nun yaşadığı topraklarda kurulan büyük Türk imparatorluklarından biridir. Yerleşik hayata geçen ilk Türk kavmi olan Uygurlar, kendilerinden önceki Türklerden farklı olarak tarımla uğraşmışlar ve bu nedenle bitkilerle daha fazla ilişki içine girmişlerdir. Bu durumu Göktürk Türkçesi ve Eski Uygur Türkçesi arasındaki bitkilerle alakalı söz varlığının oranı net şekilde ortaya koymaktadır. Göktürk Türkçesinde sınırlı sayıda bitki adlandırması bulunurken, Eski Uygur Türkçesinde Türkçe kökenli bitki adlandırmaları başta olmak üzere yabancı kökenli birçok bitki adlandırması da mevcuttur. Bu bitki adlandırmalarından birçoğu tarihi Türk lehçeleri ve Eski Anadolu Türkçesi üzerinden çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarına değin ulaşırken, bazılarıyla ilgili hiçbir yazılı metin tespit edilememiştir. Fakat net olan Türkçenin geçmişten günümüze bitki adlandırmaları yönünden zengin oluşudur.

Çalışmamızda, Eski Uygur Türkçesinde yiyecek-içecek adı olarak kullanıldığı tespit edilen 30 adet Türkçe kökenli bitki adlandırması üzerinde durulacaktır. Bu bitki adlandırmalarının geçmişten günümüze yaşadığı ses, şekil ve anlam farklılıkları ortaya konacak ve adlandırmaların günümüzde yaşayıp yaşamadığı konusu ortaya konacaktır. Özellikle birçok bitki adlandırmasının Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe sözcükler açısından önemli olan eseri Divânü Lügâti't-Türk'teki durumu ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Bu çalışmalar yapılırken bitki adlandırmaları kendi içinde terminolojik sınıflandırmalara da dahil edilecektir. Çalışmamızın hem Eski Uygur Türkçesine hem adbilime hem de bitkibilime önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

* Öğr. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, buluthan07@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Türk Dili, Bitki Adları, Divânü Lügâti't-Türk, Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleri

TURKISH PLANT NAMES FOR OLDER UIGHUR TURKISH-1: PLANTS USED AS FOOD-INGREDIENT

Abstract

Uighurs are one of the great Turkish empires established in the territory of the Gokturk Empire in 8th century. Unlike the previous Turks, the Uyghurs, who were the first Turkish tribes have dealt with agriculture, and for this reason they became more involved with the plants. This situation clearly reveals the ratio of the existence of words related to plants between Gokturk Turkish and Old Uighur Turkish. While a limited number of plant names were found in Gokturk Turkic, in the old Uighur Turkic, there are also many plant nomenclatures of foreign origin especially the Turkish nomenclature. Many of these plant nomenclatures attain to the Turkey Turkish literary language with modern Turkish dialects through the historical Turkish dialects and Old Anatolian Turkish but no written text has been found for some of them. But what is clear is that plant nomenclature in Turkish is rich.

In this study, we will focus on the 30 nomenclature of Turkish origin that was identified in the Old Uighur Turkic. Differences in the sound, shape and meaning of these plant nomenclatures from the past to the present day the notion of naming will be revealed. In particular, the situation in the Divanu Lugati't-Turk, which is important in terms of the Turkish words of Mahmud Kasghar, will be elaborated in detail. When these studies are carried out, the plant nomenclature will also include terminological classifications within it. We believe that our work will provide important contributions both to the ancient Uighur Turkic and to adultery and planting.

Keywords: Old Uighur Turkish, Turkish Language, Plant Names, Divanu Lugati't-Turk, Historical and Contemporary Turkish Dialects

GİRİŞ

Uygurlar, 8. yüzyılda Göktürk İmparatorluğu'nun yaşadığı topraklarda kurulan büyük Türk imparatorluklarından biridir. Şehir hayatına geçen ilk Türk Devleti olmalarının yanında tarih, sanat ve kültürel yönlerden büyük bir medeniyet kuran Uygurlar, günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Uygurlar, kadim Türk tarihinin önemli parçalarından biri olan ve Türklerin en eski topluluklarından olan Töles'lerin bir boyudur. Türk tarihine sayısız kitabe, yazıt ve kültürel eserler bırakan Uygurlar yerleşik hayata geçerek yegâne geçim kaynağı olarak tarım ve ticareti seçen ilk Türk topluluğu olmuştur.

Tarih sahnesinde önemli yer eden ve Çin kaynaklarınca kökeni Hunlara dayandırılan (bkz. Gömeç, 2009: 13) Uygurların, adının manası ve etimolojisi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Uygur'un manasının “şahin gibi hızla hücum eden, orman halkı, çukur” (Gömeç,

2009: 12-13) anlamlarına geldiği izah edilmektedir. Uygur adı; Kaşgârlı Mahmut'un Divânü Lügâti't-Türk'ünde "Zülkarneyn'in Türk hakanı ile barıştıktan sonra kurdurduğu beş kentten oluşan bir vilayetin adı. Bunlar kendi kendilerine geçinirler, başkasının yiyeceğine gereksinim duymazlar; çünkü bunların elinden av kurtulmaz, istedikleri zaman avlayıp yiyebilirler" (DLT: 567) şeklinde açıklanmaktadır. Uygur adı, Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü isimli çalışmasında: "Orta Asya'da büyük bir devlet ve uygarlık kurmuş '*Turkisch Turfan Texte / Berliner Turfan Texte*' adları ile bilinen yüzlerce eser bırakmış; barut, kağıt ve ipek gibi maddeleri bulmuş; müteharrik harflerle ilk basılı eserleri vermiş; Turfan, Hoço gibi ilk yerleşim yeri merkezlerini kurarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, bugün büyük bir kısmı Sincan bölgesinde Çin'in işgali altında yaşayan bir Türk kavmi. Uygurların bir bölümü hâlen Budist olup bunlara Sarı(g) Uygur adı verilmektedir" (KBS: 978) demektedir ve Uygur adını Eski Türkçeye götürmektedir. Ebu'l-gazi Bahadır Han'ın Türklerin Soy Kütüğü isimli eserinde Uygur adı; "uymak, yapışmak" (Ergin, tarihsiz: 28-29) fiillerine dayandırılmaktadır. Türkçe Sözlük'te "Orta Asya'da büyük bir devlet ve uygarlık kurmuş, yazılı anıtlarla sanat eserleri bırakmış olan bir Türk kolu ve bu koldan olan kimse" (TDKTS: 2428) olarak verilen Uygur adı üzerindeki genel görüş adı; "Uy + gur" şeklinde geliştiği ve 'akraba, müttelik' (Gömeç, 2009: 13) anlamından türediğidir. Görüldüğü üzere adın oluşumuyla ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Fakat adın oluşumuyla ilgili yapılan araştırmalar bu görüşlerin hatalı olduğunu göstermektedir. Bu konuda Serkan Şen'in ortaya koyduğu analizler önemlidir. Serkan Şen Uygur Adıyla ilgili olarak şunları izah etmektedir: "Ciddi çalışmalarda hala Uygur boy adının *uy-* "uymak" kökünden geldiği öne sürülebilmektedir. Oysa, ilk kez Bilge Kağan yazıtının doğu yüzünün otuz yedinci satırında tespit edilen bu ad metinde *uygur* olarak yazılmıştır. "uymak" anlamındaki fiilin bu dönemde *ud-* biçiminde olduğu bilinmektedir. Fiilin *ud-* 'tan *-uy-* 'a dönüşmesi ancak Orta Türkçe evresinden sonra gerçekleşmiştir. Eğer boy adı *uy-* 'a dayansaydı yazıtlarda *uygur* biçiminde değil *udgur* biçiminde olması lazım gelirdi. Dolayısıyla Uygur'u *uy-* 'tan getirmek Türkçenin seslik gelişimi göz önünde tutulmadığından gerçekçi görülmemektedir" (Şen, 2014: 451).

Köktürklerin taşa kazıyarak eser vermesinin arkasından ilk defa kağıdı kullanan ve Tüklük bilimince *Sekiz Yükmeç, Irk Bitig, Huastuanıft, Prens Kalyanamkara ve Papamkara (İyi Kalpli Prens ile Kötü Kalpli Prens Hikayesi), Altun Yaruk, Maytrisimit* gibi ölümsüz eserler kazandıran Uygurlar, özellikle Toharca ve Soğdçadan hem dil hem de edebiyat noktasında fazlasıyla etkilenmişlerdir. Manihaizm ve Budizm dinlerini benimseyen ve edebiyat ile dil çevresini de bu dinlerin etkisine bırakan Uygurların eserlerinde din içi ve din dışı birçok konu ve olay mevcuttur. Türkçe açısından önemli bir din terminolojisine sahip olan Eski Uygur Türkçesi, din dışı terminoloji noktasında yine aynı başarıya sahiptir. Eski Uygur Türkçesinin diğer önemli özelliklerinden birisi adbilim noktasında elde ettiği başarıdır. Kişi adları, hayvan adları, yer adları, şeytan adları gibi birçok farklı alanda önemli bir söz varlığına sahip olan Eski Uygur Türkçesine bitki adları açısından bakıldığında zaman Türkçe kelimelerin yanında yabancı dillerden geçen kelimelere de sahip olduğu görülmektedir. Uygur Türkçesinde yer alan bitki adlarına değinmeden önce adbilim ve bitki adları noktasında kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Adbilim; özel alanlarla ilgili sözcüklerin kaynaklarını ve biçim özelliklerini ele alan, kişi ve yer adlarının kökenlerini, yayılmalarını, anlamlarını, kavram ilişkilerini, biçim ve anlatım özelliklerini inceleyen dilbilim dalıdır. Son yıllarda adbilimsel çalışmaların sayısı artmaktadır. Özellikle Türkiye Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve önemli eserlerde yer alan bitki adlarıyla ilgili çalışmalar, adbilimsel çalışmaların önemli ayağını oluşturmaktadır.

Tarih boyunca insanlar, ihtiyaçlarına ve gözlemlerine bağlı olarak çevresindeki en önemli varlıklardan biri olan bitkileri tanımaya ve ondan çeşitli amaçlarla yararlanmaya çalışmıştır. Bitkilerin faydalı yönlerinden yararlanmak ve zararlarından kaçınmak için tanımlanabilmesine özen göstermiş ve belirtmek istenen bitkinin kolayca anlaşılmasını sağlamak için onlara çeşitli özelliklerine göre özel adlar vermişlerdir (Tuzlacı, 2011: 1; Doğan ve Tuzlacı, 2015: 24).

Çalışmamızda Eski Türkçenin önemli kollarından olan günümüz Türk dili ve lehçelerinin atası olan Eski Uygur Türkçesinde yer alan Türkçe bitki adlarından yiyecek-içecek adı olarak kullanılan adlandırmalar üzerinde durulacaktır. Bu adlandırmalar tespit edilirken Eski Uygur Türkçesi üzerine Türkiye’de ve yurt dışında yayınlanan sözlüklerden ve diğer eserlerden yararlanılacaktır. Bu bitki adları ilgili oldukları alanlara göre terminolojik olarak ayrı başlıklar altında toplanacaktır. Bitki adlarının özellikle Budizm ve Manihaizm dinlerinin etkisi altında yer alan Eski Uygur Türkçesinden sonraki dönemlerdeki tarihi seyri ve Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları ile Çağdaş Türk lehçelerindeki durumu ortaya konacaktır. Adlamaların özellikle Türkçe sözcükler açısından önem arz eden Divânü Lügâti’t-Türk’teki durumu ile tarihi Türk lehçelerinde yer alıp almadığı konusu da ayrıntılı şekilde izah edilecektir.

Eski Uygur Türkçesinde Türkçe Bitki Adlandırmalarıyla İlgili Söz Varlığı

Eski Uygur Türkçesinin belirgin özelliklerinden biri, gerek Türkçe metinlerde ve gerekse başka dillerden Türkçeye yapılan çevirilerde, Türkçenin kelime türetme imkânlarının mümkün olduğu derecede kullanılmış olması, Türkçenin kelime türetme imkânlarının mümkün olduğu derecede kullanılmış olması, böylece yabancı kavramların Türkçe ile karşılanmaya çalışılmış olmasıdır (Üstüner, 2015: 79). Bu durum, Eski Uygur Türkçesinin özellikle din, tarım gibi konularda kelime türetme başarısının bir sonucudur. Eski Uygur Türkçesi birçok konuda kendi söz varlığını üreterek kendisinden sonraki Türk dili lehçe ve şivelerine önemli bir Türkçe söz varlığı bırakmıştır. Bu söz varlığı içinde bitkilerle ilgili olanlar önemli bir yer tutmaktadır. Genel anlamda Eski Uygur Türkçesinde yer alan bitki adlandırmaları incelendiği zaman Türkçe adlandırmaların yanında özellikle Sanskritçe, Çince Moğolca ve Toharca adlandırmaların fazlaca olduğu görülür. Bu adlandırmalar içinde Sanskritçe adlandırmalar daha fazladır. Bu adlandırmalara ek olarak kökeni tespit edilemeyen adlandırmalar da tespit edilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde yer alan yabancı kökenli bitki adlandırmaları genel olarak tedavi amaçlı kullanılan bitkilerdir. Bu bitki adlandırmalarına başka bir çalışmada değinilecektir.

Yabancı adlandırmaların dışında Eski Uygur Türkçesinde Türkçe adlandırma yapılan bitkilerin sayısı da epey fazladır. Toplamda Türkçe kökenli 113 bitki adlandırması tespit edilmiştir. Bu adlandırmalardan yiyecek-içecek adı olarak kullanılan 30 adlandırma bulunmaktadır. Genel anlamda Eski Uygur Türklerinin yeme-içme alanında tercih ettikleri bitkilerin çoğu Türkçe adlandırmalar içine dâhil edilmiştir. Ayrıca giyim-kuşamda ve tedavide kullanılan bazı bitkilerin adlandırmaları da Türkçedir. Yine araştırma göstermiştir ki, bazı ağaç ve çiçek adlandırmalarının kökeni Türkçeye dayanmaktadır. Genel olarak bakıldığı zaman tüm bu adlandırmaların birçoğu, günümüz Türk lehçelerinde varlığını devam ettirmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde Türkçe kökenli bitki adlandırmalarından yiyecek-içecek adı olarak kullanılan bitki adlandırmalarıyla ilgili söz varlığı kendi içinde sınıflandırılarak ele alınacaktır.

Yiyecek-İçecek Olarak Kullanılan Bitkiler

1. Baklagiller ve Yem Bitkileri

Arpa: Arpa (EUTS: 13; ETS: 18); **abra:** Arpa (EUTS: 1; ETS: 1): Sözcük, Eski Türkçede “**arpa-: arpa yedirtmek**” anlamıyla fiil olarak da kullanılmıştır (ETS: 18). Yine Eski Uygur Türkçesinde **arpa** bitkisinden hareketle “**arpaça:** Arpa gibi” (EUTS: 13; ETS: 18) ve “**arpağan-:** Arpaya benzer bir bitki” (ETS: 18) adlandırmaları ortaya çıkmıştır. DLT’de de “**arpa**” şeklinde geçen sözcük: “Arpa. Şu atasözünde de geçer: *arpasız at aşūmas, arqasız alp çerig sıyūmās* (Arpasız at koşamaz, arkasız yiğit dövüşü kazanamaz.)” (DLT: 59) şeklinde izah edilmektedir. Sözcük, tarihi Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesi yazı dili ile ağızlarında **arpa** şeklinde varlığını devam ettirmektedir (KTS: 12; ÇTS: 53; TSD: 72; KTLS: 26-27; TDKTS: 156). Sözcük çağdaş Türk lehçelerinden sadece Altay Türkçesi ve Hakas Türkçesinde ise: “**arba:** Arpa” (Gürsoy-Naskali vd., 2007: 47; Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 27) biçiminde yaşamını sürdürmektedir. **Arpa** kelimesi ayrıca Moğolcada “*arbay*”, Tunguzcada “*arfa*” şeklinde kullanılmaktadır (NS: <http://www.nisanyansozluk.com/?k=arpa>).

Buğday: Buğday (EUTS: 34; ETS: 48; TSD: 149; EUDDMKS: 91). Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**buğdāy:** buğday; **budgāy:** buğday” (DLT: 113) biçiminde geçen sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**buday, boday, boğday, budı, buğdan, buğday, buyday:** buğday (KTS: 36), Çağatay Türkçesinde: “**buğday:** buğday” (ÇTS: 169) ve Harezmi Türkçesinde: “**buğday:** buğday” (TSD: 149) biçimindedir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde **buğday** şeklinde yaşamını devam ettiren sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerdedir: “*Azerbaycan Türkçesi: buğda; Başkurt Türkçesi: boyzay; Kazak Türkçesi: biyday; Kırgız Türkçesi: būay; Özbek Türkçesi: buğday; Tatar Türkçesi: boday; Türkmen Türkçesi: buğday; Yeni Uygur Türkçesi: buğday; Altay Türkçesi: buoday; Hakas Türkçesi: puğday* (KTLS: 82-83; YUTS: 52; Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999: 46; Gürsoy-Naskali vd., 2007: 397). Sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında ise: “**buğda:** buğday (Nefsiköseli/Görel-Giresun; Şenkaya, Taşburun-Iğdır; Kars; Kırıkhan, Amik, Gavurdağı, Antakya-Hatay; Divriği-Sivas; Adana); **bağda:** buğday (Trabzon ve köyleri); **biyday:** buğday (Akçaşehir,

Haciahmet-Düzce; Bolu); **bydey**: buğday (Malkara-Tokat); **bōda**: buğday (Ağa, Üskübi-Düzce; Bolu); **boğda**: buğday (Kaptanpaşa/Çayeli-Rize); **buğdey**: buğday (Hisarardı/Yalvaç-Isparta); **büğdi**: buğday (Anamur-İçel); **bulday**: buğday (Isparta); **buldey**: buğday (Eskişehir); **buyda**: buğday (Taşoluk/Göksün-Kahramanmaraş); **buyday**: buğday (Düzce; Bolu; Danışman/Fatsa-Ordu); **buyde**: buğday (Genek/Yatağan-Muğla); **buydey**: buğday (Oğuz/Acıpayam-Düzce); **buydiy**: buğday (Orhana/Anamur-İçel); **büydey**: buğday (Bartın; Zonguldak)” (DS/I: 780) şekillerinde yaşamını sürdürmektedir.

Burçak: Bezelye, burçak (EUTS: 35; TSD: 154); 1. Bezelye ve baklagillerden diğer bitkiler; 2. Ter taneleri (ETS: 50). Divânü Lügâti't-Türk'te: “**burçak**: Bezelye, fasulye, bakla gibi şeylerin tanesi, tohumu; **burçak**: Ter damlası” (DLT: 117) biçiminde Eski Uygur Türkçesindeki kullanımını devam ettiren sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**burçak**: 1. Bezelye, nohut; 2. Dolu, yağmur” (KTS: 38), Çağatay Türkçesinde: “**burçak**: nohuda benzer bir habbe” (ÇTS: 174) ve Harezmi Türkçesinde: “**burçak**: burçak, bezelye” (TSD: 154) biçimindedir. Standart Türkiye Türkçesinde: “**burçak**: 1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi; 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi” (TDKTS: 414) şeklinde varlığını sürdüren sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekildedir: “*Kazak Türkçesi*: **burşak**: burçak, bezelye (Koç vd., 2009: 132; KTLS: 64); *Kırgız Türkçesi*: **buurçak/burçak**: nohut, bezelye (KBS: 185; KTLS: 64); *Tatar Türkçesi*: **borçak**: nohut (KTLS: 653); *Başkurt Türkçesi*: **borsak**: nohut (KTLS: 652); *Yeni Uygur Türkçesi*: **burçak/purçak/poçak**: nohut, bezelye, burçak (YUTS: 53, 324, 327); *Altay Türkçesi*: **mırçak**: nohut, bezelye (Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 134); *Hakas Türkçesi*: **mırçah**: nohut, bezelye, baklagiller (Gürsoy-Naskali vd., 2007: 302); **pırçah/pırçih**: nohut, bezelye, baklagiller (Gürsoy-Naskali vd., 2007: 371); *Azerbaycan Türkçesi*: **burçak**: burçak (Teymurlu, 2010: 202). Eski Uygur Türkçesinden bugüne varlığını devam ettiren sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarında macerasını şu biçimlerde devam ettirir: “**burçalak**: burçak (Hasanpaşa - Burdur; Tekkeköy - Denizli; Ilıcaksu / Domaniç - Kütahya; Bozan - Eskişehir; Kızılviran / Ermenek - Konya; Mersin köyleri - İçel); **burcak**: burçak (Gökceyalı - Burdur); **burcalah**: burçak (Bayburt, Sarıkamış, Selim - Kars); **burcalak**: burçak (Ağrı); **burcalık**: burçak (Çorum); **burçah**: burçak (Hayati/Erbaa-Tokat); **burçalih**: burçak (Mucur-Kırşehir) (DS/I: 795); **borcak**: sarı çiçekli, süpürgeye benzer yakılabilen bir ot (Hisarcık/Yayladağı, Antakya-Hatay; Bahçeli/Bor-Niğde; Kaman-Kırşehir; Aksaray; Konya; Navdalı/Mut-İçel); **borçoh**: sarı çiçekli, süpürgeye benzer yakılabilen bir ot (Mucur-Kırşehir)” (DS/I: 740). Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü'nde bu durumu destekler nitelikte sözcüğün kökenini Eski Türkçeye götürmektedir (KBS: 185).

Ekin: (< ek-in+). Ekin, tohum (EUTS: 46; ETS: 71; EUDDMKSV: 106); **ekin**: Mahsul, buğday (TSD: 239). Sözcük, Divânü Lügâti't-Türk'te: “**ekin**: çiftlik, ekilmiş toprak (Oğuz lehçesi)” (TSD: 239; DLT: 163) biçiminde direk *bitki* anlamının dışında kullanılmıştır. Fakat görüleceği üzere yine *bitkiyle* alakalıdır. Sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**ekin**: ekin, tahıl (KTS: 71); **ikin**: ekin, tahıl” (KTS: 108), Çağatay Türkçesinde: “**ekin**: ekin (ÇTS: 329); **ikin**: ekin, tohum” (ÇTS: 517) ve Harezmi Türkçesinde:

“**ekin:** mahsul, buğday, ekin” (TSD: 239) şeklindedir. Türkiye Türkçesinde: “**ekin:** Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum” (TDKTS: 766) anlamıyla varlığını devam ettiren sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekildedir: “*Azerbaycan Türkçesi:* **ekin:** ekin; *Başkurt Türkçesi:* **igin:** ekin; *Kazak Türkçesi:* **egin:** ekin; *Kırgız Türkçesi:* **egin:** ekin; *Özbek Türkçesi:* **ekin:** *Tatar Türkçesi:* **börtikli igin:** ekin; *Türkmen Türkçesi:* **ekin:** ekin; *Yeni Uygur Türkçesi:* **ekin:** ekin” (KTLS: 206-207). Tarama Sözlüğü’nde: “**ekin:** buğday” (TS/III: 1408) olarak geçen sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında da: “**ekin:** Hububat, tahıl bitkisi (Uşhum Köyü/Yusufeli-Artvin)” (<http://www.sozce.com/nedir/108073-ekin>) olarak hayatını sürdürmektedir.

I: 1. Ağaç; 2. Hububat; 3. Ekin; 4. Bitki, nebat; 5. Orman” (ETS: 93; EUTS: 56; EUTG: 570, 571; ETG: 273; TSD: 284; Özçelik, 2010: 124). Bu adlandırma, Köktürk Türkçesi kökenli olan: “**ı:** Ağaç, orman, ağaçlık” (OA: 94) adlandırmasından gelmektedir. Bu adlandırmanın oluşturduğu **ı tarıg** ikilemesi de Eski Uygur Türkçesinde yer almaktadır. **ı tarıg:** Ekin, bitki (EUTS: 56; EUTG: 571); Bitkiler ekini (ETS: 93) anlamlarına gelmektedir. Sözcük, Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**tarıg:** 1. Bütün tahıllara verilen genel bir adlandırma, ekin; 2. Hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ‘buğday’, yalnızca Oğuz lehçesinde ‘darı’ anlamına gelir. Bu ikinci kullanım yanlıştır. Oğuzlar, ‘buğday’a *aşlıq* der” (DLT: 467) şeklinde izah olunmuştur. Tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**tarıg:** darı; **tarı:** darı” (KTS: 263), Çağatay Türkçesinde: “**tarıg:** darı, ekin” (ÇTS: 1082) ve Harezmi Türkçesinde: “**tarıg:** ekin” (TSD: 603) şekillerinde yer alan sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekildedir: “*Azerbaycan Türkçesi:* **darı:** darı; *Başkurt Türkçesi:* **tarı:** darı; *Kazak Türkçesi:* **tarı:** darı; *Kırgız Türkçesi:* **tarū:** darı; *Özbek Türkçesi:* **tarıq:** darı; *Tatar Türkçesi:* **tarı:** darı; *Türkmen Türkçesi:* **darı:** darı; *Yeni Uygur Türkçesi:* **teriğ:** darı; *Hakas Türkçesi:* **tarıg:** ekim, ekme; *Altay Türkçesi:* **taru:** darı (KTLS: 150-151; Gürsoy-Naskali vd., 2007: 493; EUDDMKSV: 224). Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**darı:** 1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı (*Panicum miliaceum*); 2. Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu; 3. (halk) Mısır” (TDKTS: 596) şeklinde varlığını sürdüren sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında da: “**tarı:** Mısır tanesi (Burunucu/Silifke-İçel) (DS/VI: 4742); **tarım:** Tahıldan ayrılmış saman yığını (Kerkük ve çevresi) (DS/V: 3836) şekillerinde yaşamını sürdürmektedir. Bu sözcükle ilgili görülen en net konu, adlandırmanın başındaki “**ı:** nebat, bitki, ekin” kısmının Orta Türkçe döneminden itibaren tamamen yok olduğudur.

Öyür: Darı (EUTS: 103; ETS: 175; TSD: 513; EUTG: 597); **Ür:** Darı (EUTG: 618), **Üyür:** Darı, ak darı, bulgur (EUTG: 619; EUDDMKSV: 265; TSD: 716); **Üür:** Darı, küçük tohum çeşidi (EUDDMKSV: 265). Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**ügür:** Darı. Bu sözcük Türkler tarafından kullanılır, Oğuzlar bu sözcüğü bilmez. *Yāg ügürü:* Susam (Oğuz lehçesi). **Ügürgēn:** Taneleri olan bir bitki. Karluk Türkmenleri bu bitkiyi yer. **Ügürlük:** Darının koyulduğu yer.” (DLT: 571; TSD: 708) biçimlerinde yer alan sözcük, Karahanlı Türkçesi ve dolayısıyla dönemin bir diğer önemli eseri Kutadgu Bilig’de şu şekilde geçmektedir: “**üyür:** darı, bulgur, lapa” (TSD: 716). Diğer tarihi Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyen adlandırma, Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**öyür:** Bolluk, çokluk, verim (Gazipaşa-Antalya)” (DS/V: 3369); “**üyür:** Yılkı bir aygır yönetimindeki

kısrak, tay sürüsü (Türkistan)” (DS/IV: 4086) şekillerinde görülse de bu adlandırmaların ‘*darı*’ ile bir bağı görülmemektedir. Sözcüğün, Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen: “**övr:** Mısır sapında bir yerden çıkan birkaç mısır koçanı (Taşköprü-Kastamonu) (DS/V: 3366) ve **ügür:** Depo, ambar (Yassıören/Kazan, Yenimahalle – Ankara)” (DS/VI: 4794) biçimlerinin ise hem anlam hem de köken açısından Eski Uygur Türkçesindeki ‘*darı*’ adlandırmasıyla bir bağı olabilir.

Tarığ: 1. Ekin, ekilmiş saha; 2. Darı, hububat; 3. Menşe, soy (EUTS: 148); **tarığ:** Ekin, ekilmiş saha; bat (ETS: 201); **tarıg:** Ekin, darı, tarla, tohum (TSD: 603). **tarag/tarıg:** Ekin, nesil (ETG: 297); **tarık/tarıg:** Ekin, nesil (EUTG: 606); **tarıy:** Ekin (ETY: 857); **tarıg:** Hububat, tahıl (EUDDMKS: 224); **tarıg:** Ekin (IB: 61); **tarag:** Ekin, hububat (EUTS: 148; ETG: 297; TSD: 602). Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**tarıg:** Bütün tahıllara verilen genel bir ad (ekin, bitki, arpa buğday gibi); **tarıg:** Hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ‘buğday’, yalnızca Oğuz lehçesinde *darı* anlamına gelir. Bu ikinci kullanım yanlıştır. Oğuzlar ‘buğday’a *aşlıq* der.” (DLT: 467) biçiminde yer alan sözcük, Tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**tarıg:** darı; **tarı:** darı” (KTS: 263), Çağatay Türkçesinde: “**tarıg:** darı, ekin” (ÇTS: 1082) ve Harezmi Türkçesinde: “**tarıg:** ekin” (TSD: 603) şekillerinde yer alan sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerdedir: “*Azerbaycan Türkçesi:* **darı:** darı; *Başkurt Türkçesi:* **tarı:** darı; *Kazak Türkçesi:* **tarı:** darı; *Kırgız Türkçesi:* **tarü:** darı; *Özbek Türkçesi:* **tarık:** darı; *Tatar Türkçesi:* **tarı:** darı; *Türkmen Türkçesi:* **darı:** darı; *Yeni Uygur Türkçesi:* **terik:** darı; *Hakas Türkçesi:* **tarıg:** ekim, ekme; *Altay Türkçesi:* **taru:** darı; *Sarı Uygur Türkçesi:* **tarıg:** darı; *Tuva Türkçesi:* **taraa:** darı (KTLS: 150-151; Gürsoy-Naskali vd., 2007: 493; EUDDMKS: 224). Bu sözcük, kelime başı ‘*t>d*’ değişimi ve kelime sonundaki ‘*g*’ nin düşmesi sonucu Türkiye Türkçesi yazı dilinde **darı** şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Sözcük, Eski Türkçe kökenli *tarı-* ‘tarlayı sürmek’ fiilinden türemiştir ve ‘*tarı-*’ fiili Eski Türkçede *tarıg*, *tarıgçı*, *tarıglağ* (EUTS: 148) gibi yeni kelimeler üretmiştir. Günümüz standart Türkiye Türkçesinde yer alan **tarım** sözcüğü de bu fiilin ürünüdür: Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**darı:** 1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı (*Panicum miliaceum*); 2. Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu; 3. (halk) Mısır” (TDKTS: 596) şeklinde varlığını sürdürürken, Türkiye Türkçesi ağızlarında da: “**tarı:** Mısır tanesi (Burunucu/Silifke-İçel) (DS/VI: 4742); **tarım:** Tahıldan ayrılmış saman yığını (Kerkük ve çevresi) (DS/V: 3836) şekillerinde yaşamını sürdürmektedir.

Töğü: Darı (EUTS: 162; ETS: 213); **tögi:** Kabuğu çıkarılmış darı (ETG: 301; TSD: 653); **töhö:** Kabuğu çıkarılmış darı (ETG: 301). Orta Türkçe dönemi eserlerinden Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**tögi:** Darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan öz (DLT)” (TSD: 653) şeklinde geçen sözcük, dönemin tarihi lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**düğü:** bulgurun incesi; **tüvi:** darı, bulgrun incesi” (KTS: 66, 288; TSD: 678) ve Çağatay Türkçesinde: “**döki:** Pirinç; **tögi:** Pirinç; **tüvi:** darı (ÇTS: 304, 1152) biçimlerinde *darı* anlamının yanında *pirinç* ve *bulgur* anlamıyla da tespit edilmiştir. Sözcük, Tarama Sözlüğü’nde de Çağatay ve Kıpçak Türkçelerindeki kullanımına benzer bir biçimde: “**dügi/düğü:** Pirinç ufağı, bulgur ufağı” (YTS: 74) tespit edilmiştir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu biçimlerde kullanılmaktadır: “*Azerbaycan Türkçesi:* **düyü:** pirinç; *Başkurt Türkçesi:* **dögö:** pirinç; *Tatar Türkçesi:* **dögi:**

pirinç; *Türkmen Türkçesi*: **tüvi**: pirinç; *Karaçay-Malkar Türkçesi*: **tüy**: pirinç, darı; *Nogay Türkçesi*: **dügi**: pirinç (KTLS: 706-707; Tavkul, 2000: 414; Eren, 1999: 125). Yeni Uygur Türkçesinde ‘darı’ anlamıyla tespit edilemeyen adlandırma, Yeni Uygur Türkçesinde: “**tögiçi**: 1. Deve süren; 2. Deve çobanı; **tögikuşu**: Devekuşu” (YUTS: 423) biçimlerinde farklı anlamlar ve kullanım şekilleriyle tespit edilmiştir. Bu adlandırmanın Eski Uygur Türkçesindeki *bitki adlandırması* **töğü/tögi** adlandırması ile bir bağı yoktur. Çünkü anlamlarının farklı olması ve Eski Uygur Türkçesinde: “**teve/tebe**: deve” (ETS: 203, 206) sözcüğünün yer alması, Yeni Uygur Türkçesindeki **töge/tögi** sözcüğünün bu *tebe/teve* sözcüğünün devamı niteliğinde olduğunu göstermektedir. Burada sadece bir eşseslilik durumu olduğu anlaşılmaktadır. Bu sözcükle ilgili en dikkat çeken nokta ise sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**döğü/düğü**: Değirmende çekilerek kırılmış mısır (Taflı/Çarşamba-Samsun; Çarşamba-Samsun); **döğme**: Döğülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma (Bekilli/Çak-Denizli; Harput, Keban-Elazığ; Ahlat-Bitlis; Şanlıurfa; Gaziantep; Hisarcık, Yayladağı-Hatay; Ermenek-Konya; Kadirli-Adana) (DS/II: 1570); **döğme**: Döğülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma (Kesirik-Elazığ; Kerkük) (DS/II: 1572); **düvü**: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur (Çayır/Zile – Tokat; Niğde, Güzelsu/Akseki - Antalya) (DS/II: 1623); **düyü**: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur (Zile – Tokat; E.Hüyük/Şarkışla – Sivas; Konya; Fethiye köyleri - Muğla) (DS/II: 1623); **düğü**: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur (Zile – Tokat; Koyulhisar - Sivas) (DS/II: 1622); **düğü**: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur (İshaklı/Bolvadin – Afyonkarahisar; Merzifon köyleri – Amasya; Zile – Tokat; Mesudiye – Ordu; Tamzara/Şebinkarahisar – Giresun; Hisarcık/Yayladağı – Hatay; Refahiye çevresi – Erzincan; Van, Yeniköy/Hafik, Yukarıkale/Koyulhisar – Sivas; Köşker, Yazgıncık, Budak, Seyfe/Mucur – Kırşehir; Bor – Niğde; Geçit/Ilgın, Güvenç, Sille, Tömek, Kızıllar – Karaman; Konya) (DS/II: 1622); **tüy**: Kabuğu çıkarılmış darı (Hemşin, Pzar-Rize; Çilehane/Reşadiye-Tokat) (DS/V: 4018; DS/VI: 4781); **döğmeç**: Döğülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma (Eğirdir köyleri – Isparta) (DS/II: 1570); **dövme**: Döğülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma (Zile – Tokat; Şanlıurfa; Gaziantep; Niğde; Adana) (DS/II: 1570); **döyme**: Döğülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma (Bitlis) (DS/II: 1570)” biçimlerinde hem yapı hem anlam olarak Eski Uygur Türkçesindeki **töğü/tögi** adlandırmasına hem yazım hem de anlam bakımından yakın bir şekilde varlığını devam ettirmesidir. Özellikle ağızlardaki **döğü/düğü/düğü** adlandırması ile Eski Uygur Türkçesindeki **töğü/tögi** adlandırması arasında kelime başı ‘t>d’ değişimi ve kelime ortası ‘g/ğ>ğ’ değişimi dışında değişen çok fazla bir şey yoktur. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: **düğü**: 1. Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur; 2. Pirinç” (TDKTS: 733) biçiminde varlığına devam etmektedir. Sözcüğün etimolojisiyle ilgili olarak Hasan Eren şu bilgileri vermektedir: “**düğü** < **döğü** ‘ince bulgur’ yerel ağızlarda *düvü* olarak da geçer. Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığına tanık oluyoruz. Kâşgarlı Mahmud’a göre Oğuzcada **tögi** ‘kabuğu çıkarılmış darı’ olarak geçer. Türkçe *tög-* (> *döğ-* > *döv-*) kökünden geldiği açıktır. Türkçe *dövme* ‘dövülerek kabuğu çıkarılmış buğday, yarma, göce’ gibi. Türkmenler darı yarmasına *dövlen darı* adını da verirler. (< *tög-I+*)” (Eren, 1999: 125).

Tuturқан: Pirinç (EUTS: 167; ETS: 217; EUTG: 613; TSD: 668); **tuturқам**: Pirinç (ETG: 303; TSD: 668). Orta Türkçe dönemi Karahanlı Türkçesi sahası eserlerinden Divânü

Lügâti't-Türk'te: "**tuturkân:** Piriñ" (DLT: 533; TSD: 668) şeklinde tespit edilen sözcük, dönemin tarihi lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: "**tutuğan:** Piriñ; **tuturğan:** Piriñ; **tututğan:** Piriñ" (KTS: 285, 286) şekillerinde tespit edilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde de: "**tuturğan:** Piriñ" (ÇTS: 1167) biçiminde geçmektedir. Sözcük, Orta Türkçe döneminin önemli eserlerinde ve sözlüklerinde de kendisine yer bulmuştur. İlhanlılar devri Türkçesini yansıtan İbni Mühennâ Lügâti'nde: "**tuturğan:** Piriñ. Moğolca'sının da 'tuturğan' olduğunu İbni Mühennâ'nın Moğolca kısmından anlıyoruz." (Battal, 1997: 77) şeklinde görülen sözcük, Orta Türkçe döneminin diğer lehçelerinden Harezmi Türkçesi eserlerinden *Nehcü'l-Ferâdis* ve Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali*'de "**tuturğan:** Piriñ" (TSD: 608) biçiminde kendisine yer bulmuştur. Tarama Sözlüğü'nde kendisine yer bulamayan adlandırma Orta Türkçe dönemi sonrası Türk dili ve lehçelerinde görülemez. Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında sözcüğün hem anlam hem yapı bakımından herhangi bir türevine rastlanılamamıştır. Günümüz Türk dili ve lehçelerinde **tuturğan/tuturkan** yerine Farsça kökenli 'piriñ' adının farklı biçimleri kullanılmaktadır.

Yasımuk: (< *yās-mXk+*). Darı (EUTS: ETS: 242; TSD: 752). Divânü Lügâti't-Türk başta olmak üzere sonraki dönem metinlerinde **darı** anlamıyla tespit edilemeyen sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: "**yasmık:** Yabancı zaferan" (KTS: 313); Harezmi Türkçesinde: "**yasmık:** Mercimek" (TSD: 753) ve Çağatay Türkçesinde: "**yasımuk:** Mercimek" (ÇTS: 1237) biçimlerinde tespit edilmiştir. Sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: "**yasmık:** Mercimek ve **yasımık:** Mercimek" (TS/VI: 4371; TSD: 752) biçiminde geçmektedir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde yaşamını devam ettirmektedir: "*Başkurt Türkçesi:* **yasmık:** Mercimek; *Kazak Türkçesi:* **jasımık:** Mercimek; *Kırgız Türkçesi:* **casmık:** Mercimek; *Özbek Türkçesi:* **yasmık:** Mercimek; *Tatar Türkçesi:* **yasmık:** Mercimek; *Yeni Uygur Türkçesi:* **yasımuk:** Mercimek; **yésımuk:** (*botanik*) Mercimek" (KTLS: 578-579; YUTS: 466; Koç vd., 2009: 537). Türkiye Türkçesi yazı dilinde: "**yasmık:** Mercimek" (TDKTS: 2544) olarak geçen sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında da: "**yasmık:** Mercimek (Tekirdağ)" (DS/VI: 4197) şeklindedir. Sözcüğün etimolojisiyle ilgili Tuncer Gülensoy şu izahı yapmaktadır: "**yasmık** (halk) 'Mercimek' = ET. *yasımuk* 'darı'. < *yās-* 'yaymak' fiiline '+ *muk* fiilden ad yapan ek'. (+ *mXk* eki: *kızamık*, *karamuk vb.*)" (KBS: 1080). Eski Uygur Türkçesinden günümüz Türk lehçeleri ve ağızlarına dek uzanan **yasımuk** adlandırması, Eski Uygur Türkçesinde '*darı*' anlamıyla kullanılırken, bu günkü Türk lehçeleri yazı dili ve ağızlarında '*mercimek*' anlamıyla kullanılmaktadır. Burada sözcüğün bir tahıldan başka bir tahıla evrildiği görülür. Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında kendine yer bulan sözcük yerine Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli '*mercimek*' sözcüğü daha çok bilinmekte ve tercih edilmektedir.

Yorunça: (< *yor(U)-nçk/ğA+*). Yonca (EUTS: 197; ETS: 250); **yorunça:** Yonca (EUTS: 197; ETS: 250); **yorunça:** Yonca (TSD: 797). **Yonca** olarak standart Türkiye Türkçesinde varlığını devam ettiren bu sözcük, Orta Türkçe döneminin Türkçe sözcükler açısından önemli eseri Divânü Lügâti't-Türk'te: "**yorinça:** Yonca (Oğuz lehçesi); **yorinça:** Yonca" (DLT: 645; TSD: 796) biçimiyle tespit edilmiştir. Sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinde, Eski Uygur Türkçesindeki gibi: "**yorunça:** Yonca; **yorunça:** Yonca"

(ÇTS: 1260) biçimindeyken diğer tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde ise: “**yonça:** Yonca” (KTS: 327) biçimindedir. Standart Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında **yonca** şeklinde kullanımını devam ettiren sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekildedir: “*Azerbaycan Türkçesi:* **yonca:** yonca; *Kazak Türkçesi:* **jonışka:** yonca; *Özbek Türkçesi:* **yonğışka:** yonca; *Türkmen Türkçesi:* **yorunca:** yonca; *Kırgız Türkçesi:* **conğuşka:** yonca” (KTLS: 994-995). Yonca için diğer Türk lehçelerinde daha çok ‘*bede*’ ve Rusça ‘*klever*’ sözcükleri tercih edilmektedir. Sözcüğün etimolojisiyle ilgili Hasan Eren şu bilgileri vermektedir: “**yonca:** ‘çayırda yetişen üç yapraklı bir yem bitkisi.’ Eski Türkçede *yorunçga* olarak kullanılır. Kâşgarlı Mahmud’agöre, Orta Türkçede *yorinçga* biçimi geçer. Oğuzlar ise *yorinca* biçimini kullanır. Kökünü açık olarak bilmiyoruz. Bitki (ve hayvan) adlarına kullanılan *-nçga* ekiyle yapıldığı anlaşılıyor. Türkçe *yonca* biçiminin *yorinca*’dan geldiği açıktır. Bu biçimde *-r* düşmüştür. Sözcük Türkçeden başka dillere de geçmiştir.” (Eren, 1999: 457). **Yonca** adının Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**suluyoncası; su yoncası; ulamayonca; yer yoncası; korunga:** yabani yonca” (Alkayış, 2007: 446, 549, 551, 586, 608) ve “**yoncalık:** yonca tarlası (Bor-Niğde)” (DS/VI: 4295) şekillerinde farklı biçimleri yaşamaya devam etmektedir.

2. Meyveler

Buda: Üzüm, buğday tanesi, üzüm tanesi (ETS: 48); **buda:** üzüm (EUTS: 34; TSD: 148): Bu sözcüğe yapı ve anlam olarak benzeyen bir sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kırşehir ağızı) “**būda:** buğday” (KYA: 465) şekliyle tespit edilmiştir. Burada ağızlardan kaynaklanan bir ünlü uzamasına bağlı ünsüz düşmesi olduğu net şekilde görülmektedir. Fakat benzer bir durum Eski Uygur Türkçesinde de olabilir mi diye düşünülerek sözcük buraya ilave edilmiştir. Yoksa ikisi arasında net şekilde bir bağ olup olmadığı belli değildir.

Büken: Bir kavun türü (EUTS: 37); Hint kavunu, karpuz (ETS: 53; TSD: 161). Bu sözcük, Divânü Lügâti’t-Türk’te de: “**büken:** karpuz” (DLT: 121) şeklinde geçmektedir. Sözcük, daha sonraki dönemlerde *bitki* karşılığıyla tespit edilememiştir.

Çubuğan: Innap, zizyphus (EUTS: 44); Bir nevi bitki ‘zyzuphus’ (ETS: 64). Sözcük, Divânü Lügâti’t-Türk’te “**Çıbığan:** Hünnap şekerlemesi” (DLT: 140) şeklinde geçmektedir. Bu sözcük, sonraki dönem metinlerinde tespit edilememiştir. Hünnap meyvesi, Anadolu’da çok bilinmeyen fakat Çin’de çok tüketilen ve dikenli dallarıyla hemen tanınan bir meyvedir. İğdeye benzerliğiyle dikkat çeken hünnap, Türkiye’de halk arasında “*innabi*”, “*ünnap*” ve “*çiğde*” şeklinde adlandırılmaktadır.

Çüsüm: Dut (EUTS: 44; ETS: 65): Sözcük, daha sonraki dönem metinlerinde tespit edilememiştir.

Erük: (< *er-(ü)k+*). 1. Erik; 2. Şeftali, kayısı gibi meyvelerin genel adı (ETS: 77; EUTS: 50; TSD: 253). Sözcük, Orta Türkçe dönemi tarihi Türk lehçelerinden Karahanlı döneminin Türkçe sözcükler açısından en önemli eseri Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**erük:** Şeftali, kayısı, erik gibi meyveleri anlatmak için kullanılan genel bir sözcük. Sıfatlar aracılığıyla birbirlerinden ayrılırlar. Nitekim **tūlūg erük:** şeftali (tüylü), **sārīg erük:** kayısı (sarı) ve **ķara erük:** erik (siyah) denir” (DLT: 175) biçiminde yazımını ve anlamını aynen

devam ettirmiştir. Sözcük, Orta Türkçe döneminin diğer tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**erik**: erik; **erik kaķı**: erik kurusu; **erük**: erik; **irik**: erik” (KTS: 74, 75, 113) ve Çağatay Türkçesinde: “**erik**: Henüz olmamış zerdali; **erüksün**: Bir tür erik; **irik**: erik; **örük**: erik; **uruķ**: zerdali, kayısı (ÇTS: 342, 344, 535, 878, 1187; TSD: 243, 507) biçimlerinde tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde “**erik**: 1. Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (*Prunus domestica*); 2. Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi” (TDKTS: 807-808) şeklinde yaşamını sürdüren sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerdedir: “*Azerbaycan Türkçesi*: **erik**: kayısı; *Kazak Türkçesi*: **örük**: kayısı; *Kırgız Türkçesi*: **örük**: kayısı; *Özbek Türkçesi*: **örük**: erik; *Türkmen Türkçesi*: **erik**: kayısı; *Yeni Uygur Türkçesi*: **gülkak örük**: kayısı; *Karaçay-Malkar Türkçesi*: **erik**: erik, **sarı erik**: alıç” (KTLS: 458-459, Tavkul, 2000: 193). Sözcük, görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesi hariç, diğer çağdaş Türk lehçelerinde sadece “kayısı” anlamıyla yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘erik’ anlamı mevcutken, sözcüğün şeftali anlamının tamamen yok olduğu görülmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinin aksine Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı yazım şekillerinde ve ‘kayısı’ anlamında tespit edilmiştir: “**erik**: kayısı (Van) (DS/VI: 4499); **erük**: kayısı (Hacıahmet, Karaköy, Düzce; Bolu; Erzincan) (DS/III: 1778; **eriyh**: kayısı (İğdır; Kars) (DS/III: 1778; **eruk**: kayısı (Bulanık – Muş) (DS/III: 1778; **erük**: erik (Hacıahmet, Karaköy, Düzce; Bolu; Nefsiköseli/Görele – Giresun) (DS/III: 1778); **örük**: erik (Hacıahmet – Düzce; Bolu; Karabüzey/Araç – Kastamonu; Samsun) (DS/V: 3354); **örük**: tohum, çekirdek (Bolu) (DS/V: 3354); **örük**: erik (Zonguldak; Bartın; Karabük) (Eren, 1997: 189). Sözcüğün etimolojisinin Eski Uygur Türkçesine dayandığını Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü’nde: “**erik**: ‘erik, kayısı’ = ET., OT. **erük** ‘şeftali, kayısı, erik gibi meyvelerin genel adı (DLT)’ < *er-(ü)k*” (KBS: 337) şeklinde izah etmiştir.

İt burnu: Yabanî gül meyvası, çiçeği (EUTS: 67); **it burnı**: Yabanî gül meyvesi, çiçeği (ETS: 106; ETG: 276). Divânü Lügâti’t-Türk’te yer almayan sözcük, Tarama Sözlüğü’nde: “**itburnu**: Yabanî gül.” (TS/III: 2126) şeklinde anlamlandırılmaktadır. Sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**it burnu**: yabanî gül” (KTS: 116) ve Çağatay Türkçesinde: “**it burnı**: nesrin (bir tür yaban gülü) tohumu” (ÇTS: 547) biçimlerindedir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**itburnu**: Yaban gülünün meyvesi.” (TDKTS: 1230) şekline geçen sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**itburnu**: Yabanî gül ve meyvesi (Kütahya; İğdır; Kars; Kilis; Gaziantep; Beyşehir-Konya; Ergani-Osmaniye; Adana) (DS/IV: 2568); **itburnu**: Bir böğürtlen çeşidi (EYAD: 235); **köpekgülü**: Yaban gülü (DS/IV: 2961)” biçimlerinde varlığını devam ettirmektedir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde ise şu şekillerdedir: “*Kırgız Türkçesi* ve *Özbek Türkçesi*: **itmurun**: itburnu, yaban gülü meyvesi (Özçelik ve Korkmaz, 2015: 21); *Azerbaycan Türkçesi*: **itburnu**: İtburnu, yaban gülü” (Gülgün-Aslan ve Yazıcı, 2017: 62).

İt üzümü: Yabanî üzüm (EUTS: 68; ETS: 107); Yabanî gül meyvası (ETG: 276). Divânü Lügâti’t-Türk’te görülmeyen *bitki adlandırması*, tarihi Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinde: “**it üzümü**: süs üzümü” (ÇTS: 550) biçiminde tespit edilmiştir. Diğer tarihi Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçelerindeki varlığı tespit edilemeyen sözcük, Türkiye Türkçesi

yazı dilinde: “**it üzümü**: 1. Patlıcangillerden, 20-50 cm yüksekliğinde, bazı ilaçların yapımında kullanılan bir yıllık otsu bir bitki, ogur üzümü, tilki üzümü. 2. (halk) Böğürtlen (*Solanum nigrum*)” (TDKTS: 1234) şeklinde geçerken Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**itüzümü**: 1. Böğürtlen (İskilip-Çorum; Samsun; Niksar, Hayati/Erbaa-Tokat; Uluşiran/Şiran-Gümüşhane; Genciğe-Erzincan; Kars ve köyleri; Malatya ve çevresi; Antakya ve köyleri-Hatay; Bahçeli/Bor-Niğde); **itizümü**: 1. Böğürtlen (Hacııyas/Koyulhisar-Sivas); 2. Çekirdeği çok ve iri, suyu az bir çeşit üzüm (Niğde); 3. Şırası bol bir çeşit üzüm (Bor-Niğde); 4. Ahududu (Sarıhamzalı/Sorgun-Yozgat). 5. Bahçe kenarlarında biten tırtıllı, baharat şeklinde meyve veren bir bitki (Palha/Divriği-Sivas)” (DS/III: 2571); ve “**köpeküzümü**: Yaprakları söğüt yaprağı biçiminde, meyveleri siyah ya da kırmızı olan bir çeşit ot (Çankırı; Sivas)” (DS/III: 2961) biçiminde görülmektedir. Anlamlarda bazı değişiklikler görülse de sözcüğün adının Eski Uygur Türkçesinden geldiği aşıkardır.

Tülyü: (< *tü+lüg*+). 1. Şeftali; 2. Baharat, 3. Tüylü (EUTS: 168; ETS: 218, TSD: 673; ETG: 303). Tek başına direk bir bitkiyi karşılamayan fakat önüne geldiği izimle birlikte bitki adı görevi gören bu adlandırmanın *şeftali* meyvesinin tüylerinden dolayı yapılmış olabileceği düşünülebilir. Genel olarak **tüylü** anlamıyla varlığını devam ettiren sözcük, Türk dilinin önemli eseri Divânü Lügâti't-Türk'te: “**tülyü**: Tüylü (<http://www.sozce.com/nedir/318247-tulug>); **tülyü** **erük**: Şeftali (<http://www.sozce.com/nedir/318248-tulug-eruk>)” biçimlerinde tespit edilmiştir. Burada sözcüğün *şeftali* anlamının devam ettiği görülür. Daha sonraki dönem eserlerinde *şeftali* anlamıyla tespit edilemeyen sözcük, *tüy*, *tüylü*, anlamlarıyla çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde ufak yapı değişiklikleriyle varlığını sürdürmektedir. Türkiye Türkçesinde 'IXg' eki ek sonundaki 'g' sesinin düşmesi sonucu 'IX' biçiminde varlığını devam ettirmektedir. Sözcük, bu değişimler sonucu *tüylü* şeklini almıştır. Tarihi Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyen adlandırma, Türkiye Türkçesi ağızlarında ise: “**tülyütombak**: Şeftali (Dikici/Dinar-Afyonkarahisar; Atabey, Senir/Keçiborlu, Gelendost, Eğirdir-Isparta; Üçkuyu, Söğüt, Honaz/Sarayköy, Güney, Yukarı Söğüt/Çal-Denizli; Alaşehir-Manisa; Kütahya; Dodurga/Bozüyük, Söğüt-Bilecik; Tokat; Eskişehir; Safranbolu; Zonguldak; Kastamonu; Ordu; Çayırhan/Nallıhan, Beypazarı-Ankara; Ahiköy-Muşla); **tulütombak**: Şeftali (Kastamonu; Çorlu-Tekirdağ); **tülyütombak**: Şeftali (Bolu; Trabzon); **tülyü**: Şeftali (Kıbrısçık-Bolu); **tülyüdombak**: Şeftali (Bursa); **tülyüdombalak**: Şeftali (Afyonkarahisar; Taşköprü, Daday-Kastamonu; Ermenek-Konya); **tülyüdümbek**: Şeftali (Kastamonu); **tülyütombak**: Şeftali (Görece-İzmir); **tülyütombalak**: Şeftali (Kastamonu; Çankırı; Büğdüz-Çorum; Köşker-Kırşehir; Çorlu-Tekirdağ); **tülyütombak**: Şeftali (Kızılcabölük-Denizli; Gölpazarı-Bilecik); **tülyütopalak**: Şeftali (Alanya-Antalya); **tülyütömbek**: Şeftali (Çanakkale, Uzunköprü-Edirne); **tüylü**: Şeftali (Karacasu/Mudurnu-Bolu); **tüylütapan**: Şeftali (İzmir); **tüylüceyumru**: Şeftali (Mardin); **tüylütöparlak**: Şeftali (Merzifon-Amasya); **tüylüdümbak**: Şeftali (Eskişehir); **tüylütombak**: Şeftali (Uşak; Uluborlu, Senirkent-Isparta; Denizli; Bozüyük, Söğüt-Bilecik; Haymana-Ankara)” (DS/V: 4011-4012, 4019) biçimlerinde *şeftali* anlamıyla yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**tülyü**: Tüylü (Gölkonak, Yenişar/Şarkikaraağaç-Isparta)” (DS/VI: 4779) anlamının ve başka anlamlarının da olduğu örnekleri görülmüştür.

Üzüm: (< üz-üm+). Üzüm (EUTS: 179; ETS: 232; TSD: 718, Uçar, 2012: 287); **üsüm:** Üzüm (EUTS: 179; ETS: 231). Orta Türkçe döneminin Türkçe kelimeler açısından en önemli eseri Divânü Lügâti't-Türk'te ve sonraki döneme ait birçok eserde: “**üzüm:** Üzüm” (DLT: 581) şeklinde geçen adlandırma, bu haliyle günümüz çağdaş Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarına değin gelmiştir. Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nde ve Hasan Eren'in Türkçenin Etimolojik Sözlüğü'nde aktardığı üzere sözcük: “**üzüm:** Asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi. < üz-kesmek, parçalamak' fiiline + **-(ü)m**” ekinin gelmesiyle oluşmuştur (KBS: 1008; Eren, 1999: 431). Eski Kıpçak Türkçesinde hem “**yüzüm:** Üzüm, üzüm salkımı” (KTS: 333) hem de “**üzüm:** Üzüm” (KTS: 299) olmak üzere iki şekilli olarak kullanılmıştır. Tarihi Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinde: “**üzüm:** üzüm” (ÇTS: 1201) ve Harezmi Türkçesi eserlerinde de: “**üzüm:** üzüm” (TSD: 718) şeklinde geçen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde **üzüm** şeklinde yaşamını sürdürmektedir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde de şu şekillerde varlığını devam ettirmektedir: “*Azerbaycan Türkçesi: üzüm; Başkurt Türkçesi: yözöm; Kazak Türkçesi: jüzim; Kırgız Türkçesi: cüzüm; Özbek Türkçesi: üzüm; Tatar Türkçesi: yözim; Türkmen Türkçesi: üzüm; Yeni Uygur Türkçesi: üzüm*” (KTLS: 932-933). **Üzüm** adlandırması, Hakas Türkçesi ve Altay Türkçesinde: “**üzüm:** 1. Parça, kısım; 2. Koparma, ayırma” (Gürsoy-Naskali vd., 2007: 561; Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 199) şeklinde *bitki adlandırması*nın dışında yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**üzüm:** üzüm (Erten, 1994: 172); **uzum:** üzüm (Uşum Köyü/Yusufeli – Artvin) (<http://www.sozce.com/nedir/323683-uzum>); **yüzüm:** üzüm (Diyarbakır) (<http://www.sozce.com/nedir/350576-yuzum>)” biçimindedir.

Yağak: (< yag-ak+). Ceviz (EUTS: 182; EUTG: 620; ETG: 307; EUDDMKSV: 268; TSD: 723; IB: 65); **yağak:** 1. Ceviz; 2. Göz (ETS: 237); **yağaklık:** Cevizli (ETS: 237; TSD: 723). Sözcük, Orta Türkçe döneminin Türkçe kelimeler açısından en önemli eseri Divânü Lügâti't-Türk'te: “**yağak:** Ceviz; **yağaklık:** Cevizlik. **Yağaklık yığāç:** Cevizlik, ceviz korusu” (DLT: 587) biçimlerinde varlığını aynen devam ettirmiştir. Sözcük, tarihi Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinde: “**yañag:** ceviz; **yañak:** ceviz; **yañkağ:** ceviz (ÇTS: 1227, 1229) biçiminde yer almıştır. Diğer tarihi Türk lehçelerinde *bitki adlandırması* olarak görülmeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de mevcut değildir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinden bazılarında ve Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını devam ettirmektedir. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde yer alırken: “*Yeni Uygur Türkçesi: yañak: Ceviz (YUTS: 458; KTLS: 101); *Kazak Türkçesi: jañgak:* Ceviz; *Kırgız Türkçesi: canğak:* Ceviz; *Özbek Türkçesi: yanğak:* Ceviz” (KTLS: 100-101), Türkiye Türkçesi ağızlarında da: “**yangak:** Ceviz (Elazığ; Sivas)” (DS/VI: 4166) şeklinde yer almaktadır. Sözcük, Clauson'a göre, < yag- ‘ağaçtan dökülmek’ fiilinden *yagak* ‘ceviz’ olarak türemiş olmalıdır (EUDDMKSV: 268).*

3. Sebzeler

Buğan: Bezelye türünden bir sebze (ETS: 48; EUTS: 34; TSD: 148). Bu sözcük, daha sonraki hiçbir dönemde ve hiç bir metinde tespit edilememiştir. Sadece Divânü Lügâti't-Türk'te “*buga: Hindistan'dan getirilen bir ilaç. Buna sārīg buga veya bōz buga da denir.*”

Çünkü genellikle sarı ya da kazıl-kahve renktedir.” (DLT: 113) şeklinde bir kelime tespit edilmiştir. Yine Türkiye Türkçesinde **boğan otu** olarak bilinen ve *kurtboğan* olarak da adlandırılan zehirli bir ot daha mevcuttur (TDKTS: 370). Bu iki sözcüğün, **buğan** adlandırmasıyla bir bağının olup olmadığı net değildir. Adlandırmayla alakalı başka bir tespit söz konusu değildir.

Çakı: Isırgan otu (bitki) (EUTS: 39; ETS: 57): Isırgan otu, Anadolu'nun birçok yerinde şifa amacıyla yenen otlardan biridir. Özellikle Giresun yöresinde ‘Isırgan yağlaş (taze ısırgan yemeği)’ isimli yemeği yapılmaktadır. **Çakı** sözcüğü Türkiye Türkçesinde: ‘Açılıp kapanan bir veya birkaç ağızlı küçük cep bıçağı’ (TDKTS: 482) anlamıyla kullanılmaktadır. Divânü Lügâti't-Türk ve tarihi Türk lehçelerinde görülmeyen sözcük, çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesinde: “**çalkan:** ısırgan” (KTLS: 356) ve Yeni Uygur Türkçesinde “**çakkak:** ısırgan” (KTLS: 357) şeklinde yaşamını sürdürmektedir. Diğer lehçe ve şivelerde görülmeyen sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında “**çakır:** ısırgan otu (Kemaliye/Alaşehir-Manisa)” (DS/II: 1044) biçiminde kullanılmaktadır. Bu durum **çakı** adlandırmasının, bazı şekilsel değişiklikler yaşansa da günümüze kadar ulaştığını göstermektedir.

Kamgak: (< kam-ğak+). 1. Bir nevi nebat (ETG: 277; ETS: 132; TSD: 331); 2. Sarımsak (ETS: 132; TSD: 331); **kamgak:** Sarımsak (EUTS: 109; EUTG: 576). Sonraki dönem metinlerinde ‘sarımsak’ anlamıyla tespit edilemeyen sözcük, Divânü Lügâti't-Türk'te: “**kamgak:** Evin dışındaki açıklıkları örtmek için kullanılan kamış benzeri uzun ot.” (DLT: 319) biçiminde geçmektedir. Tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**kamgak:** çalı, çırpı” (KTS: 125) ve Çağatay Türkçesinde: “**kamgak:** deve diken (ÇTS: 572); **kamgak:** deve diken” (ÇTS: 572) şekillerinde geçen sözcük, çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde: “**kamgak:** (ambo). Deve diken” (YUTS: 218) olarak varlığını devam ettirmektedir. **Kamgak** biçimiyle standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan adlandırma, Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**kamga:** (< kamgak). Yonga” (TDKTS: 1289) biçimindedir. Sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarındaki şekilleri şunlardır: “**kamga:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Edremit – Balıkesir; Sivrihisar – Eskişehir; Osmancık – Çorum; Samsun; Merzifon – Amasya; Elazığ; Malatya; Birecik – Şanlıurfa; Nizip – Gaziantep; Kilis; Gürün, Deliktaş/Kangal, Koyulhisar, Tavşanlı/Hafik – Sivas; Büyükincirli – Yozgat; Fetullah/Yahyalı, Develi, Pınarbaşı-Kayseri; Avanos – Nevşehir; Niğde; Mersin köyleri, Namrun/Tarsus – İçel); **kambah:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Kırşehir); **kambak:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Ravşit/Sungurlu – Çorum; Kuruçay/Çubuk, Faraşlı/Kalecik, Akkuzulu – Ankara; Yozgat; Köşker – Kırşehir); **kambık:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Alacahöyük – Çorum); **kambuk:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Yerköy – Yozgat); **kamgak:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Tokat; Eskişehir); **kamga:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Haşbaşı – Erzincan; Afşin – Kahramanmaraş; Antakya – Hatay; Çepni/Gemerek, Koyulhisar – Sivas; Pınarbaşı – Kayseri; Büyükçaylı/Dörtöyol – Adana); **kamka:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Balıkesir; Merzifon – Amasya; Şanlıurfa; Gaziantep; Ayaş, Polatlı – Ankara; Bor – Niğde); **kanbak:** Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Gülabi – Yozgat;

Osmaniye; Adana); **kanıga**: Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Artova – Tokat); **kınga**: Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Şarkışla – Sivas)” (DS/IV: 2616). Görüldüğü üzere sözcüğün tüm karşılıkları bitki anlamındadır ve adlandırmanın kökeni Eski Uygur Türkçesidir.

Mırç: Biber (EUTS: 87; ETS: 156; TSD: 459); **murç**: (< *Skr. marīca*). Biber (EUTG: 590); **mürç**: Biber (EUTG: 590). Sözcük, Divânü Lügâti't-Türk'te: “**murç**: Karabiber (DLT: 267; TSD: 462) şeklinde geçmektedir. Tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**burç**: karabiber” (KTS: 38; TSD: 154) ve Çağatay Türkçesinde: “**burc**: biber, fülful (karabiber)” (ÇTS: 174; TSD: 154) biçimlerinde kelime başı “*m ~ b*” değişimine uğramış olarak yer alan sözcükler, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerdedir: “*Başkurt Türkçesi*: **boros**: biber, **kara boros**: karabiber; *Kazak Türkçesi*: **burış**: biber, **kara burış**: karabiber; *Kırgız Türkçesi*: **murç**: biber, **kara murç**: karabiber; *Özbek Türkçesi*: **murç**: biber, **kara mürç**: karabiber; *Tatar Türkçesi*: **borıç**: biber, **kara borıç**: karabiber; *Türkmen Türkçesi*: **burç**: biber, **garaburç**: karabiber; *Tatar Türkçesi*: **borıç**: biber, **kara borıç**: karabiber; *Yeni Uygur Türkçesi*: **karimuç**: karabiber; *Karaçay-Malkar Türkçesi*: **burç**: karabiber” (KTLS: 66-67; KTLS: 436-437; YUTS: 223; Tavkul, 2000: 129). Türkiye Türkçesi yazı dilinde *bitki adlandırması* olarak yer almayan sözcüğün, Türkiye Türkçesi ağızlarında *bitki* karşılığıyla tespit edilen kullanımları mevcuttur: “**murç**: 1. Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tohumları (Muscalı/Çarşamba-Samsun; Kayadibi-Giresun); 2. Ağaçların taze yaprakları (Erzincan; Antakya-Hatay); 3. Ağaçların filizleri (Antakya-Hatay) (DS/IV: 3222); **murçalıh**: Topraktan çıkarılak yenen beyaz renkte, ince kabuklu ve tatlı bir çeşit yumru kök (Erçiş-Van) (DS/IV: 3222); **murçalık**: Topraktan çıkarılak yenen beyaz renkte, ince kabuklu ve tatlı bir çeşit yumru kök (Eşme köyleri-Uşak)” (DS/IV: 3222). Sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında kelime başı “*m ~ b*” değişimine uğramış şekilleri de mevcuttur: “**burç**: 1. Karabiber (Karaçay aşireti/Emirdağ – Afyonkarahisar); 2. **Burç**: Dallardaki taze yaprak ve filiz (Sarayköy köyleri – Denizli; Çomaklar/Ödemiş – İzmir; Bursa; Ayvalı/Tavşanlı – Kütahya; Bozan – Eskişehir; Kurdoğmuş/Kartal, Kadıköy – İstanbul; Sarıköy/Merzifon, Zana – Amasya; Gökçeboğaz/Alaçam – Samsun; Ordu; Gümüşhane ve köyleri; Cenciğe/Refahiye – Erzincan; Arapkir – Malatya; Kesirik – Elazığ; Lohan – Gaziantep; Afşin – Mardin; Kangal ve köyleri – Sivas; Ermenek – Konya); 3. Kışın hayvanlara yem olarak verilen söğüt, kavak gibi ağaçların yeşil kabuğu, filizi (Divriği köyleri, Karaözü/Gemerek – Sivas; Karadere/Gündoğmuş – Antalya); **burc**: Dallardaki taze yaprak ve filiz (Kemah – Erzincan; İcel)” (DS/I: 795). Türkiye Türkçesi ağızlarında sözcüğün özellikle “**burç**: karabiber” şeklinde Eski Uygur Türkçesindeki biçiminden sadece kelime başı “*m ~ b*” değişimine uğrayarak varlığını devam ettirmesi önemlidir. Sözcüğün kökenini Tietze, Sanskritçe “**marica/marīca**” sözcüğüne götürmektedir fakat Tuncer Gülensoy’un Köken Bilgisi Sözlüğü’nde: “**marīca**’nın nasıl **burç** biçimine dönüştüğünü ses ve biçim olarak açıklayamadıktan sonra < *Skr.* demek neye yarar?” (KBS: 185) şeklinde izah ettiği gibi **mırç/murç/mürç/burç** sözcüğünün nasıl Sanskritçe kökenli olduğu net şekilde açıklanabilmiş değildir. Sözcüğün özellikle Türkçe kurallara uygun olması ve Eski Uygur Türkçesinden günümüze çok uzun bir yolculuğu başarıyla sürdürmesi nedeniyle Türkçe kökenli olma ihtimali yüksektir. Sözcüğü, Kaşgarlı Mahmut’un Divânü Lügâti't-Türk’e almış

olması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu noktada sözcüğün etimolojisine tekrar bakılmalıdır.

Satun: Sarımsak (EUTS: 131; ETS: 187; TSD: 535); **satun saķalı:** Sarımsak tüyleri (ETS: 187). Sözcük, ‘sarımsak’ anlamıyla sonraki dönemin hiç bir metninde tespit edilememiştir.

Soğan: Soğan (EUTS: 136; ETS: 192; TSD: 560; EUTG: 602; ETG: 294); **soğun:** Soğan (ETS: 192; TSD: 561): Sözcük, Divânü Lügâti’t Türk’te: “**sögun (sögan):** Soğan – ikinci seslem, yuvarlak ünlü ile [-gun]; ya da düz ünlü [-gan] ile okunur-” (DLT: 427) şeklinde geçmektedir. Tarihi Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde: “**soğan:** soğan” (KTS: 238), Çağatay Türkçesinde: “**soğan:** soğan” (ÇTS: 997) ve Harezmi Türkçesinde: “**soğan:** soğan” (TSD: 560) şeklinde geçen adlandırma, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde yaşamını sürdürmektedir: “*Azerbaycan Türkçesi:* **soğan:** soğan; *Başkurt Türkçesi:* **huğan:** soğan; *Kırgız Türkçesi:* **soğon:** soğan; *Tatar Türkçesi:* **suğan:** soğan; *Türkmen Türkçesi:* **soğan:** soğan; *Yeni Uygur Türkçesi:* **soğan:** soğan; *Altay Türkçesi:* **sogono:** soğan, kuru soğan; *Karaçay-Malkar Türkçesi:* **sohan:** soğan” (KTLS: 786-787; YUTS: 357; Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 155; Tavkul, 2000: 349). Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde “**soğan:** soğan” şekliyle yaşarken, Türkiye Türkçesi ağızlarında şu şekillerdedir: “**soğon:** soğan (Kaptanpaşa köyleri/Çayeli – Rize) (DS/V: 3657); **sohan:** soğan (Çilehane/Reşdiye – Tokat) (DS/VI: 4702); **soğan:** soğan (Erten, 1994: 170); **sovan:** soğan (Düzce; Bolu; Samsun; Hasanoğlan – Ankara) (DS/V: 3669); **suvan:** soğan (Genek/Yatağan – Muğla) (DS/V: 3704); **suan:** soğan, **suvan:** soğan (Kırşehir) (Günşen, 2000: 496). Türk lehçeleri yazı dili ve ağızlarında Eski Uygur Türkçesindeki biçimiyle yaşamını sürdüren bu *bitki adlandırması* için, Tuncer Gülensoy: “**soğan:** ‘Yumrumsu ve yeşil yaprakları kullanılan ıtırılı bir bitki’ = ET., OT. *soğan ~ soğun* (DLT) < *söga(/u)n*” (KBS: 790) etimolojik bilgisini vermektedir.

Uskun: Sarımsak, soğan (ETS: 225; TSD: 697; ETG: 305); **Uskun:** Sarımsak (EUTS: 174; EUTG: 616). Bu adlandırma **uskun** biçiminde sonraki hiçbir döneme ait eserde tespit edilememiştir. Divânü Lügâti’t-Türk’te yer alan “**uşkun/kuşkün:** Karabuğdaygillerden, süs bitkisi veya sebze olarak yetiştirilen, yaprak veya saplarından reçel yapılan, tedavi edici olarak da kullanılan bir bitki” (DLT: 380, 563) şeklindeki *bitki adlandırması*nın Eski Uygur Türkçesindeki kullanımıyla bir bağı olup olmadığı düşüncesindeyiz. Eski Anadolu Türkçesi ve tarihi Türk lehçelerinde görülmeyen adlandırma, çağdaş Türk lehçelerinden Hakas Türkçesinde: “**ushum:** Soğan” (Gürsoy Naskali vd., 2007: 550) ve Altay Türkçesinde: “**uksun:** Sarımsak; **uskun:** Sarımsak; **uskun:** Sarımsak” (Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999: 193, 194) olarak yer almaktadır. Bu durum gösteriyor ki Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinden sonraki dönemlerde görülmeyen **uskun** adlandırması, *soğan* ve *sarımsak* anlamıyla Hakas ve Altay Türkçelerinde yaşamını devam ettirmektedir. Adlandırma, Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında mevcut değildir.

4. Baharatlar

Sunu: Siyah kimyon ‘Nigella sativa’ (EUTS: 139; ETS: 194). Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**sünü:** Çörek otu, kişniş tohumu” (DLT: 437; TSD: 574) biçiminde geçen sözcük, sonraki dönem metinlerinde *bitki adlandırması* olarak tespit edilememiştir.

Ƙadıız: Tarçın, ağaç kabuğu (OA: 97; ETS: 107; ETS: 130; ETG: 276; TSD: 324); **Ƙadıız:** Tarçın (EUTS: 107; ETS: 130); **YoƘa Ƙadıız:** Tarçın (EUTS: 196; ETS: 249; TSD: 325). Orhun Abidelerinden dolayısıyla Köktürk Türkçesinden Eski Uygur Türkçesine geçen bu sözcük, Orta Türkçe dönemi eseri Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**Ƙadıız:** Ağaç kabuğu; **Ƙadıızlanmak:** kabuklanmak” (TSD: 325) biçimlerinde varlığını devam ettirmiştir. Sözcüğün, tarçının ağaç kabuğu olmasından dolayı Divânü Lügâti’t-Türk’te de bu şekilde anlamlandırılmış olması muhtemeldir. Sözcük, mevcut şekli ve anlamıyla *bitki adlandırması* olarak tarihi Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında mevcut değildir. Sözcüğün yerine günümüz Türk lehçelerinde ‘tarçın/darçın/dalçın/dersin/terçin’ (KTLS: 850-851) adlarının yanında *Kazak Türkçesinde:* **dem kabık:** tarçın (KTLS: 850) ve *Kırgız Türkçesinde:* **cıpar cıt kabık:** tarçın (KTLS: 850) adlandırmaları da kullanılmaktadır. Özellikle Eski Türkçe döneminde **kabık/kabuk** sözcüğünün olmaması ağaç kabuğu ve tarçın anlamına gelen **Ƙadıız** sözcüğünün zamanla **kabık/kabuk** sözcüğü içinde eriyip anlamını tamamen **kabık/kabuk** sözcüğüne verdiğini göstermektedir. **ƘabuƘ** adının ilk defa görüldüğü Kıpçak Türkçesinde sözcüğün “**ƘabuƘ/Ƙabuğ/ƘabuƘ:** Kabuk, ağaç kabuğu” (KTS: 122) olarak yer alması bu durumu doğrular niteliktedir. **ƘabuƘ** adlandırması, Çağatay Türkçesinde: “**ƘabuƘ:** kabuk; **Ƙabuzağ:** kabuk” (ÇTS: 558) ve Harezmi Türkçesinde: “**ƘabuƘ:** kabuk” (TSD: 322) biçimlerinde yer almıştır. Sözcüğün ‘ağaç kabuğu’ anlamı Türkiye Türkçesinde de yaşamaktadır. Bu noktada **kabuk** sözcüğünün etimolojisine tekrar bakılmasında fayda olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Eski Uygur Türkçesinde genel olarak yabancı kökenli bitki adlandırmalarını da dahil edersek bitki adlandırması genel manada çok fazladır. Sadece Türkçe kökenli bitki adlandırmasına bakarsak toplamda 113 bitki adı tespit edilmiştir. Yiyecek-içecek adlandırması olarak kullanılan bitkilerle ilgili söz varlığı ise 30’dur. Elde edilen verilerden hareketle bu bitki adlandırmalarının Orhun Türkçesinden ziyade genel olarak yerleşik hayata geçen Uygurlarla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu Türkçe kökenli bitki adlandırmalarının bir çoğu, Orta Türkçe döneminin Türkçe sözcükler açısından en önemli eseri Divânü Lügâti’t-Türk başta olmak üzere Kutadgu Bilig, Kıssasü’l-Enbiyâ, Nehcü’l-Ferâdis, Codex Comanicus gibi birçok eserde kendisine yer bulmuştur. Özellikle Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesinde bu bitki adlandırmalarının büyük bir kısmı yer almıştır. Bu Türkçe bitki adlandırmalarından büyük çoğunluğunun tarihi Türk lehçeleri ve Eski Anadolu Türkçesi üzerinden bazılarının hiç değişmeden, bazılarının ise bazı ses, şekil ve anlam değişiklikleri yaşayarak çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarına değin ulaştığını görmekteyiz. Çalışma neticesinde elde edilen 30 bitki adlandırmasının Divânü Lügâti’t-Türk, tarihi Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarındaki durumunu gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablodan görüleceği üzere tüm adlandırma içinde 2 adet hayvan adından oluşan (*it burnu, it üzümü*) bitki adlandırması tespit edilmiştir. Günümüz Türk dili lehçe, şive ve ağızlarında sıklıkla görülen hayvan adlarından bitki adı türetme kültürünün Eski Uygur Türkçesinde de olduğu görülmektedir. Bu iki bitki adlandırmasının günümüz Türk dili lehçe, şive ve ağızlarında yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus, Eski Uygur Türklerinin baklagil olarak adlandırılan insan ve hayvan yiyeceklerine Türkçe kökenli isim vermeyi fazlaca tercih ettikleridir. Günümüzde genel olarak tüm lehçe ve şivelerde ortak olan “*arpa, buğday, darı, burçak, yonca, ekin*” gibi tahılların adları, Eski Uygur Türkçesine dayanmaktadır ve bu adlandırmalar hemen hemen hiç değişmeden varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Yine meyve adlandırmalarından “*erik*” ve “*üzüm*” adının kökeni de Eski Uygur Türkçesine dayanmaktadır ve bu adlandırmalar hiç değişmeden günümüz Türk dili lehçe ve şivelerine ulaşmıştır. Ayrıca sebze isimleri olan “*mirç (biber)*” ve “*soğan*” adlandırmaları da günümüz Türk dili lehçe ve şivelerine kesintisiz uzanan adlandırmalardandır. Adlandırmalarla ilgili dikkat çeken bir diğer husus hiç şüphesiz Eski Uygur Türkçesinde “*darı*” anlamına gelen adlandırma sayısının çokluğudur. Bu adlandırmalar, genel olarak kaybolmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat bu adlandırmaların Türk dili lehçe, şive ve ağızlarında “*pirinç, mercimek, bulgur*” karşılıklarıyla kullanıldıkları görülmüştür.

Adlandırmalarla ilgili tablodan çıkan bir diğer sonuç, “*büken, çubukan, çüsum, ıy, satun, satun sakalı, sunu, ür*” adlandırmalarının Eski Uygur Türkçesi sonrasında tamamen yok olduklarıdır. Bu adlandırmalara *bitki* anlamlarıyla günümüz Türk dili lehçe, şive ve ağızlarında rastlanılamamıştır. Ek olarak, “boğuz/boğuz” adlandırması sadece Yeni Uygur Türkçesinde görülürken, “*buda, buğan, üür, üyür*” adlandırmaları da Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları dışında mevcut değildir. Tablonun verdiği diğer mesaja göre, “*tuturkan/tuturğan*” adlandırması tarihi Türk lehçelerinden sonra tamamen ortadan kaybolurken, “*tülüg*” adlandırması sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında dilinde *bitki* adı olarak kendisine yer bulabilmiştir. Sarımsak anlamına gelen “*uskun*” adlandırması ise sadece Altay ve Hakas Türkçelerinde yaşamını sürdürebilmektedir. Tabloda görülen diğer önemli husus, Eski Uygur Türkçesinde “*ağaç kabuğu, tarçın*” anlamlarına gelen “*kadız*” adlandırması, Orhun Abidelerinden kalmaz. Orhun Abidelerinde de “*ağaç kabuğu, tarçın*” anlamına gelen sözcük, Orhun Abidelerinde yiyecek-içecek adlandırması olarak kullanılan tek bitki adlandırmasıdır. Bu noktada adlandırmanın kökeni yazıtlara dayanmaktadır. *Qadız* adlandırması daha sonraki dönemlerde “*kabuk*” adlandırması ile birleşmiş olmalıdır ki Kırgız ve Kazak Türkçelerinde “*tarçın*” sözcüğü yerine “*cıpar cıt kabık, dem kabık*” adlandırmaları tercih edilmektedir. Tablodan çıkan son değerlendirmeye göre eski Uygur Türkçesinde *darı* anlamına gelen “*yasımuk*” adlandırması, hemen hemen tüm Türk dili lehçe, şive ve ağızlarında “*mercimek*” anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında da görülen bu adlandırma için Türkiye’de “*mercimek*” adının daha çok tercih edildiği bilinmektedir. Yine Türk dili lehçe ve şivelerinde varlığını devam ettiren “*yağak*” adlandırması için Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında “*ceviz*” adlandırması kullanılmaktadır. Bu noktada Türkçe kökenli adlandırmalar daha çok tercih edilebilir.

BİTKİ ADLARININ DİVÂNÜ LÜGÂT-İT-TÜRK, TARİHİ TÜRK LEHÇELERİ, ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ YAZI DİLİ VE AĞIZLARINDAKİ ŞEKİLLERİ

Eski Uygur Türkçesi	Divânü Lügât-it-Türk	Tarihi Türk Lehçeleri			Çağdaş Türk Lehçeleri											Türkiye Türkçesi Ağzları
		Kıpçak T.	Çağatay T.	Harezm T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	K.ırgız T.	Özbek T.	Kazak T.	Yeni Uygur T.	Tatar T.	Türkmen T.	Altay T.	Hakas T.	Başkurt T.	
Eski Uygur T.	DLT	Kıpçak T.	Çağatay T.	Harezm T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	K.ırgız T.	Özbek T.	Kazak T.	Yeni Uygur T.	Tatar T.	Türkmen T.	Altay T.	Hakas T.	Başkurt T.	Türkiye Türkçesi Ağzları
Abra Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arpa	Arba	Arba	Arpa	Arpa
Buda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Büda
Buğan	-	-	-	-	Boğan otu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Buğday	Buğdāy	Buğday / Buyday	Buğday	Buğday	Buğday	Buğday	Büday	Buğday	Biyday	Buğday	-	Buğday	Buuday	Puğday	Boz ay	Buğda / Buyday
Burçak	Burçaq	Burçaq	Burçaq	Burçaq	Burçak	Burçak	Buurçak / Bürçak	-	Burşak	Burçak / Purçak / Poçak	Borçak	Burçak	Mırçak	Mırçah / Pırçah / Pırçih	Borsak	Burçalak / Borcak / Burçah
Büken	Büken	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çakı	-	-	-	-	-	-	-	-	Çalkan	Çakkak	-	-	-	-	-	Çakır
Çubuğan	Çıbığan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çüsüm	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ekin	Ekin	Ekin	Ekin	Ekin	Ekin	Ekin	Egin	Ekin	Egin	Ekin	Börtikli igin	Ekin	-	-	İgin	Ekin
Erük	Erük	Erik / Erük / İrik	Erik / Erüksün / İrik / Örük / Uruk	-	Erik	Erik	Örük	Örik	Örik	Gülkak örük	-	Erik	-	-	-	Erik / Erük / Erük / Eriyh / Örük
I / I tarıg	Tarıg	Tarıg / Tari	Tarıg	Tarıg	Darı	Darı	Tarū	Tarıq	Tarı	Terik	Tarı	Darı	Taru	Tarıg	Tarı	Tarı / Tarım

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2018, Yıl 6, Sayı: 12
Issn: 2147-8872

İt burnu	İtburnu	İt burnu	İt burnu	-	İtburnu	İtburnu	İtmurun	-	İtmurun	-	-	-	-	-	-	İtburnu / Köpekgülü
İt üzümü	-	-	İt üzümü	-	İt üzümü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	İtüzümü / İtizümü / Köpeküzümü
ğadız / çadıs / yoça çadız	ğadız	ğabuğ / çabık / çabuğ	ğabuğ / çabuzağ	ğabuğ	-	-	çapar çit kabık	-	dem kabık	-	-	-	-	-	-	-
ğamğak	ğamğak	ğamğak	ğamğak / çamğak	-	Kamga	-	-	-	-	ğamğak	-	-	-	-	-	Kamgak / Kamga / Kambak
Mırç / Murç / Mürç	Murç	Burç	Burc	-	-	-	Murç / Kara murç	Murç / Kara mürç	Burış / Kara burış	Karimuç	Boriç / Kara boriç	Burç / Garaburç	-	-	Boro s / Kara boro s	Murç / Burç / Burc
Öyür / Üür / Üür / Üyür	Ügür	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Övür / Ügür
Satun / Satun saçalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Soğan / Soğan	Söğun / Söğan	Soğan	Soğan	Soğan	Soğan	Soğan	Soğon	-	-	Soğan	Suğan	Soğan	Sogono	-	Huğan	Soğon / Sohon / Soğan / Sovan / Suvan / Suan
Sunu	Sünu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tarağ / Tariğ	Tariğ	Tariğ / Tari	Tariğ	Tariğ	Darı	Darı	Tarü	Tariğ	Tarı	Teriğ	Tarı	Darı	Taru	Tariğ	Tarı	Tarı / Tarım
Töğü / Tögi / Töhö	Tögi	Düğü / Tüvi	Tögi / Döki / Tüvi	-	Düğü	Düyü	-	-	-	-	Dögi	Tüvi	-	-	Döğ ö	Döğü / Düğü / Düğü / Düyü / Tüy / Düyü / Döğme
Tuturğan / Tuturğam	Tuturğan	Tuturğan / Tututğan / Tutuğan	Tuturğan	Tuturğan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tülüg	Tülüg / Tülüg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Tülü / Tüylü / Tülütombak /

TURUK

International Language, Literature and Folklore Researches Journal
2018, Year 6, Issue 12
Issn: 2147-8872

	ertik																Tüylüceyumru
Uşkun	Uşkūn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Uşkun / Uşkum / Uksum	Ushum	-	-
Uruğ / Uruk	Uruğ	Uruk	Uruk / Uruğ	Uruğ	-	-	Uruk	Uruğ	Urık	Uruk	Orlık	-	-	Uruğ	-	-	
Üsüm / Üzüm	Üzüm	Üzüm / Yüzüm	Üzüm	Üzüm	Üzüm	Üzüm	Cüzüm	Üzüm	Jüzüm	Üzüm	Yözüm	Üzüm	-	-	Yözüm	Üzüm / Uzum / Yüzüm	
Yağak	Yağāk	-	Yañag / Yañak / Yañkağ	-	-	-	Cangak	Yangak	Janğak	Yañak	-	-	-	-	-	Yangak	
Yasımuk	-	Yasmık	Yasmuk	Yasmık	Yasmık	-	Casmık	Yasmık	Jasmık	Yesmuk / Yesimuk	Yasmık	-	-	-	Yasmık	Yasmık	
Yorunça / Yorunça / Yorunça	Yorınca / Yorınça	Yonça	Yorunça / Yorunça	-	Yonca	Yonca	Conguşka	Yonğışka	Jonışka	-	-	Yorunca	-	-	-	Yonca / Suluyoncası / Su yoncası / Ulamayonca / Yer yoncası / Korunga / Yoncalık	

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Adamovic, Milan (2014). *Floransalı Plippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*, (Çeviren: Aziz Merhan), 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, Ali (2012). *Türk Dili Tarihi*, 5. Baskı, Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Alkayış, M. Fatih (2007). *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Arguşnah), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri.
- Arslan Sarman, Meryem (2007). Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi'nin Meyve Adları Yönünden Karşılaştırılması, *presented at the ICANAS*, (Tam Metin Bildiri), s.85-104.
- Ata, Aysu (1997). *Kıssasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, Erhan (2016). Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar, *Türk Kültürü-Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl:54, Yeni Seri Cilt: IX, Sayı:1, Bahar, s.1-51.
- Battal, Aprullah (1997). *İbni-Mühennâ Lûgati*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baytop, Turhan (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDKTS**: Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard (1981). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Szeged.
- Çetin, Altan (2006). Memlük Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış, *Milli Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 72, s.107-117.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇTS**: Ünlü, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Dizgi Ofset.
- DLT**: Kâşgarlı Mahmûd (2012). *Dîvânü Lugat-t-Türk*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Fuat Bozkurt) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, A. ve Tuzlacı, E. (2015). Tunceli'nin Bazı Yöresel Bitki Adları, *Avrasya Terim Dergisi*, 3 (2): 23-33.
- DS/I**: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/II**: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/III**: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/IV**: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 4. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/V**: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 5. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- DS/VI:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 6. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, János (2004). *Nehcü'l-Ferādis*, (Yayımlayanlar: Semih Tezcan – Hamza Zülfikar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Eren, Münir (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ET.** Eski Türkçe
- ETG:** Gabain, A. Von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ETS:** Bayat, F. ve Aliyeva, Minara Esen (2008). *Eski Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- ETY:** Orkun, Hüseyin Namık (2011). *Eski Türk Yazıtları*, Birleştirilmiş 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EUDDMKSV:** Ayazlı, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EUTG:** Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EUTS:** Caferoğlu, Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2009). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülgün Aslan, B. ve Yazıcı, K. (2017). Doğanın Bize Sunduğu Görsel Şölen: Yabani Meyveler, *TÜRKTÖB Dergisi*, s.60-63.
- Günşen, Ahmet (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E. ve Duranlı. M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E.; Butanayev, V.; İsina A.; Şahin, E.; Şahin. L. ve Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, James Russell (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Türkçe Çeviri: Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- IB:** Tekin, Talat (2017). *İrk Bitig-Eski Uygurca Fal Kitabı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadeniz, Yasin (2017). Codex Comanicus’ta Bitki Adları, *Manisa Celal Baar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, Mart, s.611-638.
- Karakurt, Deniz (2017). *Aktarma Sözlüğü*, Türkiye: F Klavye.
- Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- KBS:** Gülensoy, Tuncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K. (Editör); Bayniyazov, A. ve Bayniyazova, J. (2009). *Türkiye Türkçesi Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- KTLS:** Kültür Bakanlığı (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, (Komisyon: Ahmet Bican Ercilasun, Alaeddin Mehmedoğlu Aliyev, Almas Şayhulov, Erden Zadaualı Kajıbek, Kadirali Konkobay Uulu, Berdak Göklenov, Valeriy Uyguroğlu Mahpir, Ali Çeçenov), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- KTS:** Toparlı, R.; Vural, H. ve Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nemeth, Gyula (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, (Çeviren: Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- OA:** Ergin, Muharrem (2006). *Orhun Abideleri*, 37. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- OT.** Orta Türkçe
- Özçelik, H. ve Korkmaz, M. (2015). Çeşitli Yönleriyle Türkiye Gülleri, *SDU Journal of Science (E-Journal)*, 10 (2): 1-26.
- Özçelik, Sadettin (2010). *Eski Türkçe (Kök Tükçe) Metinler, Ders Notları*, Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın-Dağıtım.
- Özkan, Nevzat (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Röhrborn, Klaus (2017). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Turkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina, Pronomina, Partikeln*, Band 2: aš-äzü, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Stachowski, Kamil (2008). *Names of Cereals in the Turkic Languages*, Krakow: Ksiegarie Akademicka.
- Şen, Serkan (2014). Türk Boy Adlarının İzahında Karşılaşılan Güçlükler ve Bazı Öneriler (s.449-474), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı İçinde* (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mustafa Özkan, Doç. Dr. Enfel Doğan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II-Maytrisimit*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), 2. Baskı, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Teymurlu, Zabite (2010). Azerbaycan Dili Diyalektlerinde ve Türk Edebi Dilinde Kullanılan Ortak Kelimeler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, s.193-207.
- Tokyürek, Hacer (2013). Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları, *TÜBAR*, XXXIII, s.221-281.

- TS/I:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/II:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/III:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/IV:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 4. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/V:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 5. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/VI:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 6. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/VII:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 7. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/VIII:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 8. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TSD:** Paçacıoğlu, Burhan (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dğarcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2003). *Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti II Cild M-Z*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuzlacı, Ertan (2011). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Uçar, İlhan (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları, *TÜBAR*, XXXII, Güz, s.285-306.
- Ulutürk, Betül (2015). Kıpçak Türkçesi Söz Varlığındaki Meyve Vermeyen Ağaç Adları Üzerine Bir İnceleme, *Bellekten*, 63-2, 197-208.
- User, Hatice Şirin (2010). Yayın Değerlendirme-Kamil Stachowski, Names of Cereals in the Turkic Languages, *Studia Turcologica Cracoviensia* 11, Edited by, Stanislaw Stachowski, Krakow 2008: Jagiellonian University Institute of Oriental Philology, 118 sayfa, *Bellekten*, 2008/2, s.145-149.
- Yaman, E. ve Mahmud, N. (1998). *Özbek Türkçesi – Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi – Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, Hüseyin (2013). Eski Uygur Türklerinde Şeytan Kavramı, *Milli Folklor*, Yıl: 25, Sayı: 100, s.213-224.

YTS: Türk Dil Kurumu (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Düzenleyen: Cem Dilçin), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

YUTS: Necip, Emir Necipoviç (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (Rusçadan Çeviren: İklil Kurban), 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

Nişanyan Sözlük. <http://www.nisanyansozluk.com/?k=arpa>

<http://www.sozce.com/nedir/108073-ekin>

<http://www.sozce.com/nedir/318247-tulug>

<http://www.sozce.com/nedir/318248-tulug-eruk>

<http://www.sozce.com/nedir/323683-uzum>

<http://www.sozce.com/nedir/350576-yuzum>